

Žodžio laisvė – pamokos planas

Moksleiviams keliami šie tikslai

- Aptarti žodžio laisvės vaidmenį demokratinėje valstybėje.
- Įvertinti įtampą, tvyrančią tarp žodžio laisvės išraiškos demokratijoje ir atskiro žmogaus, mažumų ar nepatenkintų grupių apsaugos.
- Suprasti sąvoką “kurstytojiška kalba” – tai kalba, kurstanti neapykantą ar smurtą prieš kitą žmogų ar grupę.
- Ištirti kaip demokratinės valstybės, susiduriančios su panašiomis problemomis ir veikiančios pagal bendrus principus, visgi gali priimti labai skirtingus sprendimus.
- Ištirti istorijos įtaką vertybių ir teisėtos apsaugos pusiausvyrai skirtingose demokratinėse valstybėse.
- Analizuoti teiginius, paremiančius vyriausybės leidimą kurstytojiškiems pasisakymams ir prieštaraujančius jiems.
- Surasti teiginius, su kuriais kiti grupės nariai sutinka ar prieštarauja.
- Nuspręsti individualiai ir grupėje ar vyriausybė turėtų leisti kurstytojiškus pasisakymus.
- Įvertinti diskusijos svarbą demokratijai.

Diskusijos klausimas

Ar demokratijoje turėtų būti leidžiami kurstytojiški pasisakymai?

Medžiaga

- Pamokos metodika
- Padalomoji medžiaga 1—deliberacijos orientyrai
- Padalomoji medžiaga 2—užduotys
- Padalomoji medžiaga 3—moksleivių apmąstymai
- Žodžio laisvė—skaitymo tekstas
- Žodžio laisvė —šaltiniai
- Žodžio laisvė —argumentai už ir prieš

Žodžio laisvė - MEDŽIAGA SKAITYMIUI

1 Beveik visos 192 Jungtinių tautų valstybės pasirašė Visuotinę Žmogaus Teisių Deklaraciją. Šios
2 Deklaracijos 19 straipsnis sako, jog “Kiekvienas turi teisę laisvai reikšti savo nuomonę...“. Ši teisė
3 apima ir teisę kiekvienam turėti savo nuomonę ir stengtis ją išreikšti, skleidžiant informaciją
4 žiniasklaidoje. Nevyriausybines organizacijas „Laisvės namai“ žodžiais tariant, svarbiausias žodis
5 šiame straipsnyje yra „kiekvienas“. Šios teisės paneigimas būtų ir informacijos universalumo –
6 pagrindinės žmogaus teisės - paneigimas.

7 Demokratija patvirtina savo įsipareigojimą žodžio laisvei kaip savo visuomenės ateities bruožą,
8 būdingą, socialiniam, politiniam ir ekonominiam gyvenimui. Žodžio laisvė yra laikoma pagrindiniu
9 skirtumu tarp demokratijos ir ne-demokratijos. Netgi demokratijoje, žodžio laisvė ne visada yra
10 absoliuti teisė. Demokratija riboja arba netgi draudžia tam tikros rūšies kalbas, jeigu jos gali būti
11 įžeidžiančios arba pavojingos visuomenei. Tokios kalbos pavyzdžiu gali būti „žeidžiančios kalbos“
12 arba išsireiškimai, nukreipti į kitą asmenį ar asmenų grupes.

13 **Žodžio laisvės vaidmuo demokratinėje visuomenėje.**

14 Demokratijoje asmenys, institucijos ir žiniasklaida tenkina laisvo žodžio poreikį. Savivalda
15 reikalauja, kad piliečiai gautų tikslią, adekvačią ir naują informaciją apie problemas, kylančias
16 visuomenėje. Žodžio laisvė užtikrina, kad piliečiai gautų įvairią informaciją, kuri reikalinga priimant
17 politinius sprendimus. Ši laisvė leidžia piliečiams informaciją išgirsti, patikrinti ar netgi ja suabejoti.
18 Žodžio laisvė taip pat įgalina mokslininkus, menininkus ir paprastus piliečius patikrinti savo idėjas,
19 surasti bendrus faktus ir susidaryti savo asmeninę nuomonę. Laisva spauda nurodo valdžios klaidas,

20 nesusipratimus, kuriuos ji, gal būt, būtų linkusi nutylėti. Žodžio laisvė taip pat leidžia visuomenei
21 saugiai „išlieti“ susikaupusį pyktį arba nepasitenkinimą vyriausybės sprendimais. Dėl to mažėja
22 nusikalstamų veiksmų, kuriais piliečiai, galbūt, norėtų išreikšti savo nepasitenkinimą. Dėl šių
23 priežasčių, žodžio laisvė lieka viena pagrindinių žmogaus teisių.

24 **Demokratinė valdžia: žodžio laisvės gynėja ir reguliuotoja**

25 Demokratinės vyriausybės tiek Šiaurės Amerikoje, tiek Europoje gina žodžio laisvę, pasilikdamos
26 sau teisę apriboti ją. Pirmoji Amerikos Konstitucijos pataisa teigia, jog “Kongresas negali priimti
27 įstatymo.....ribojančio žodžio ir spaudos laisvę“. Nežiūrint į tai, žodžio ir spaudos laisvė Amerikoje
28 niekada nebuvo laikoma absoliučia. Pastaraisiais metais JAV Aukščiausias Teismas labiau pradėjo
29 ginti tuos, kurie skelbia nepopuliarias idėjas. Visgi Amerikos pilietiškumo ugdytojai Lee Arbetman and
30 Ed O’Brien pažymi, kad Teismo sprendimu vyriausybė gali apriboti arba net bausti tam tikros rūšies
31 kalbas: nešvankias kalbas, žeidžiančias, šmeižiančias, nesantaiką kurstančias ir pan.

32 Europos Taryba, kurios sudėtyje yra 48 šalys (tarp jų Azerbaidžanas, Čekija, Estija, Lietuva,
33 Makedonija, Rumunija, Rusija, Serbija ir Ukraina), Europos Žmogaus Teisių Konvencijos 10
34 straipsnyje teigia, kad kiekvienas turi teisę laisvai reikšti savo mintis ir įsitikinimus..... valdžios
35 pareigūnams nesikišant ir nepaisant valstybės sienos. Tačiau šiame straipsnyje yra ilgas sąrašas
36 apribojimų, kurie taikomi esant tam tikroms sąlygoms: jeigu tai liečia nacionalinį saugumą, jeigu tai
37 gina kitų žmonių teises, jeigu tai saugo moralę, jeigu tai apsaugo nuo nusikalstamos veiklos. Taigi tiek
38 Amerikos tiek ir Europos patyrimas rodo, kad demokratinė valdžia pasilieka tam tikrą teisę žodžio
39 laisvės apribojimui.

40 **Demokratija ir žodžio laisvė: įstatymai, kuriuos pakeitė istorija**

41 Daugelį demokratiškas visuomenių sudaro skirtingų rasių, skirtingų kultūrų, skirtingų kalbų,
42 skirtingų religijų, skirtingų tautų žmonės. Dažnai tai kelia tam tikrą nesantaiką tarp gyventojų

43 daugumos ir mažumos grupių (religinių, etninių, kultūrinių ideologinių). Ši nesantaika sustiprėja
44 socialinių ir ekonominių krizių laikotarpiu arba, kai mažumų bendruomenės įsitikina, jog jos yra
45 nelygiaverčiai priimamos. Kai kurios iš šių skriaudų prisimenamos amžiais.

46 Iš esmės demokratiškos visuomenės įstatymai yra įtakoti istorinio patyrimo. Nors demokratijos yra
47 ištikimos laisvo žodžio teisei, piliečių lygybei ir pagarbai, tačiau šalių sprendimai subalansuoti šias
48 vertybes yra įtakoti istorijos.

49 **Žodžio laisvė ir nesantaikos kurstymas Europoje.**

50 Daugelis demokratijų Europoje antrojo pasaulinio karo metais kovojo prieš nacizmą. Nacizmas
51 įrodinėjo vokiečių rasės viršenybę ir išties asmenų grupes laikė nevertomis gyventi. Kadangi naciai
52 nužudė milijonus žmonių dėl jų rasinės, etninės, religinės priklausomybės, šiandieninė Europos
53 demokratija deda preventyvas pastangas, kad išvengtų tokių baisių įvykių pasikartojimo. Štai Rusijos
54 konstitucijos 29 straipsnis teigia, jog kiekvienam turi būti garantuota teisė į idėjų ir žodžio laisvę ir, kad
55 turi būti baudžiama propaganda, įtvirtinanti socialinę, rasinę, tautinę, religinę viršenybę ir išskirtinumą.
56 Lietuvos „Visuomenės informavimo įstatymo“ 20 straipsnyje bei Azerbaidžiano Konstitucijoje
57 įtvirtintos panašios nuostatos.

58 Čekijos, kurią antrojo pasaulinio karo metais naciai okupavo, Baudžiamojo Kodekso straipsniuose
59 teigiama, jog bus baudžiamas kiekvienas, kuris viešai šmeižia gyventojų ar jų grupių tautą bei jos
60 kalbą; viešai kursto prieš tautą arba rasę; ragina įvesti teisių ar laisvių apribojimus šių tautų atstovams.
61 Tačiau kai kurie čekų politiniai vadovai turėjo problemų dėl pasisakymų prieš čigonus. Pavyzdžiui,
62 2007 metų balandį čigonų advokatai padavė Čekijos premjerą Jiri Cuneką į teismą. Buvo cituojami
63 premjero žodžiai, kad bet kuris, norintis gauti valstybės paramą, turėtų nudegti saulėje, padaryti
64 netvarką savo šeimoje ir aikštėse deginti laužus {Čekijos čigonų skundas, 2007}. Nors Cunekas gynėsi,

65 kad pastarieji žodžiai buvo skirti politikams, ne čigonams, stebėtojai teigė, kad prieš čigonus nusistatę
66 ekstremistai palankiai įvertino jo pastabas.

67 2006 metais čekų senatorės ir Ostravos miesto merės Leanos Janackovos pastabos apie čigonus
68 buvo įrašytos jos kalbos Bedriskos miestelyje metu. Ji sakė esanti rasistė ir nepripažįstanti jokio
69 integracijos tipo. Ji netiki, kad čigonai gali gyventi integruotai Bedriskos apylinkėse. Nelaimei, jie bus
70 apgyvendinti Bedriskoje, aukšta tvora, jei reikės, elektros tvora apsupti ir ji džiaugsmingai galės
71 paskelbti apie tai pasauliui. Nors senatorė teigia, jog informaciją nutekino jos politiniai oponentai,
72 stebėtojai sunerimo. Kumaras Vishwanathanas, perdavęs įrašą Senato žmogaus teisių komitetui,
73 pastebėjo, kad jeigu gerbiamas senatorius ir miesto meras sako tokius dalykus, netgi jei tai pokštas, tas
74 žmogus turėtų atsakyti už savo žodžius. Komitetas nutarė netirti šio incidento.

75 **Laisvas žodis ir nesantaikos kurstymas Amerikoje.**

76 Jungtinės Amerikos valstijos įsikūrė Nepriklausomybės kovose su Didžiąja Britanija. Šias kovas
77 amerikiečiai suprato, kaip sukilimą prieš jų teisių, įskaitant ir žodžio laisvės, apribojimą. To pasekoje
78 atsirado Pirmoji Konstitucijos pataisa, ginanti šią teisę. Tačiau po nepriklausomybės atgavimo
79 Jungtinėse Valstijose buvo įteisinta milijonų asmenų, kilusių iš Afrikos, vergovė. Po 80 metų ir
80 pilietinio karo vergovė buvo panaikinta ir įteisinta visų piliečių lygybė. Tik praėjus dar vienam amžiui,
81 žadėtoji lygybė afrikiečiams buvo įgyvendinta.

82 Dėl to, daugelis Amerikos valstijų mėgino drausti kai kuriuos simbolinius veiksmus, kaip
83 kurstytojiškus. Daugiau kaip 50 metų Virdžinijos valstijoje galioja įstatymas, draudžiantis kryžiaus
84 deginimą su tikslu įbauginti žmogų ar žmonių grupę. Įstatymas traktuoja kryžiaus deginimą kaip
85 pakankamą ketinimo įbauginti įrodymą. 1998 metais Beri Blekas sudegino kryžių Ku Kluks Klano
86 susirinkimo, vykusio privačioje valdoje, metu. Blekas turėjo susirinkime dalyvavusio valdos
87 šeimininko leidimą. Policijos pareigūnas stebėjo kryžiaus deginimą, po to suėmė Bleką. Apkaltintas

88 pažeidęs kryžiaus nedeginimo įstatymą, Blekas pateikė apeliaciją Jungtinių valstijų Aukščiausiajam
89 Teismui. 2003 metais, priimdamas sprendimą, teismas nurodė skirtumą tarp kryžiaus deginimo *veiksmo*
90 ir asmenų, jį sudeginusių, *ketinimų*. Nors pirmoji konstitucijos pataisa leidžia Virdžinijos valstijoje
91 uždrausti kryžiaus deginimą su tikslu įbauginti, pats kryžiaus deginimo veiksmas, vykęs, pavyzdžiui
92 politiniame mitinge, gali būti grupės solidarumo ar jų ideologijos išraiška. Teismas pareiškė, kad pats
93 kryžiaus deginimo veiksmas negali būti antikonstitucinis, nes savo esme gali pažeisti teisėtą politinę
94 kalbą, kurią pirmoji konstitucijos pataisa turėtų ginti { Virdžinija prieš Bleką, 2003 }.

95 **Kurstytojiškos kalbos draudimas: šalininkai ir priešininkai**

96 Žmonės, agituojantys už kurstytojiškos kalbos leidimą, teigia, jog ją draudžiantys įstatymai suvaržys
97 teisę į laisvą žodį. Jie pateikia argumentą, jog vieną kartą leidus valdžiai nubausti už išsireiškimą,
98 kalbos bus draudžiamos vis dažniau ir dažniau. Kadangi tiek demokratinė tiek ir nedemokratinė valdžia
99 priešinasi turimos galios mažinimui, todėl jai turi būti leista kontroliuoti tai, ką žmonės daro, o ne tai,
100 ką jie kalba arba kuo jie tiki.

101 Kurstytojiškų kalbų šalininkai taip pat teigia, jog draudžiantys įstatymai dažnai neveikia. Šie
102 įstatymai padeda valdžiai išitraukti į niekada nesibaigiantį „leidimų“ ir „draudimų“ sąrašo kūrimą. Toks
103 užsiėmimas būtų visuomenės pastangų ir pinigų švaistymas. Policija ir teismai gali panaudoti šį laiką
104 persekiojant ir baudžiant veiksmus, o ne mintis.

105 Kai kurie šalininkai taip pat teigia, jog tai nėra dar kriminalas. Kol tam tikri žodžiai yra skausmingi
106 ir įžeidžiantys, jie yra tik žodžiai, ir šis skausmas yra tik menka kaina, kurią mes mokame už laisvę.
107 Įstatymai yra šiukštus instrumentas, ir nevisada tai kas teisėta yra būtinai priimtina ar trokštama.
108 Geresnis kelias kovoti su kurstytojiška kalba ir idėjomis yra pasmerkti tokias mintis ir vengti asmenų,
109 jas skleidžiančių. Be to, pateikiamas argumentas, kad kiekvienas pasinaudodamas teise į žodžio laisvę,
110 galėtų kurti tokią visuomenę, kokios pageidauja. Tuo būdu sumažėtų kurstytojiškų kalbų kiekis.

111 Žmonės, pasisakantys prieš kurstytojiškas kalbas, pateikia argumentus, kad nėra aboliučios žodžio
112 laisvės. Vietoje to, visuomenė, leisdamą įstatymus, privalo apibrėžti laisvo žodžio ribas. Drausdamą
113 kurstytojiškus pasisakymus, valdžia derina išsireiškimo laisvę ir tokias demokratines vertybes kaip
114 pagarbą ir toleranciją. Jeigu suderinti nepasiseka, žmonės visada gali pakeisti šią situaciją.

115 Oponentai taip pat mano, jog bausmės padidins piliečių lygiavertę apsaugą visiems, o ne tik
116 galingiesiems. Kai kurstytojiški pasisakymai yra nukreipti į silpnesnius arba į niekinamas grupes,
117 jos kenčia ne tik dėl įžeidinėjimų, bet ir dėl daugumos galios neturėjimo. Baudimas padeda išvengti
118 perėjimo nuo „nelygių galių turėjimo“ iki „tikro pavergimo tapsmo“. Be to, oponentai pabrėžia
119 kurstytojiškų pasisakymų „grūdinimo“ įtaką pozityvesnėms išsireiškimo formoms. Jie pažymi, kad
120 vienkartinis kurstymas žodžiu gali būti daug veiksmingesnis už daugkartinę tolerancijos pasireiškimą, ir
121 kad lyderiai istorijos bėgyje, įvardindami persekiojamus asmenis ir jų grupes taip pat naudojo „žodį“.
122 Laikui bėgant įvyksta visuomeninis arba teisinis persekiojimas bet jau būna per vėlu. Baudimas
123 teisingai atskleidžia tikruosius visuomenės ketinimus.

124 Pusiausvyros tarp žodžio laisvės ir orumo bei pagarbos išlaikymas lieka svarbiausiu demokratijos
125 iššūkiu.

Žodžio laisvė —Šaltiniai

Arbetman, Lee P., and Edward L. O'Brien, "Freedom of Speech" (Chapter 37), *Street Law: A Course in Practical Law*, 7th Edition (Columbus, Ohio: McGraw-Hill, 2005), pp. 445-462.

"Charter of Fundamental Laws and Freedoms: Article 17" (Czech Republic), <http://www.psp.cz/cgibin/eng/docs/laws/listina.html> (Czech); <http://www.freedominfo.org/countries/czech.htm> (English).

"Czech Republic: Criminal Penalties for Discrimination (Articles 198 and 198a)," European Commission against Racism and Intolerance, http://www.coe.int/t/e/human_rights/ecri/1-ecri/3-general_themes/3-legal_research/1-national_legal_measures/czech_republic/Czerch_Republic%20SR.asp.

Congressional Research Service, "First Amendment: Annotations, p. 7, Freedom of Expression: The Philosophical Basis," *The Constitution of the United States of America: Analysis and Interpretation* (Washington, DC: Library of Congress, 1992; updated 2000 by FindLaw.com), <http://caselaw.lp.findlaw.com/data/constitution/amendment01/07.html#1>.

"Constitution of Azerbaijan Republic: Article 47: Freedom of Thought and Speech," <http://www.transparency-az.org/legislation.html>.

Constitutional Rights Foundation, "Should Hate Be Outlawed?" *Bill of Rights in Action*, 10:3 (Summer 1994, updated July 2000), http://www.crf-usa.org/bria/bria10_3.html#hate.

Constitutional Rights Foundation. "Chapter 1: A Free Press," *The Challenge of Information* (Los Angeles: Constitutional Rights Foundation, 1998), pp. 6-23.

"Law on Provision of Information to the Public" (Lithuania), 2 July 1996 No. I-1418 (as amended by 20 June 2002, No. IX - 972), <http://www3.lrs.lt/cgi-bin/getfmt?c1=w&c2=170831>; in English at <http://www.freedominfo.org/countries/lithuania.htm>.

"Russian Constitution: Chapter Two, Rights and Freedoms of Man and Citizen, Article 29" (right to freedom of ideas and speech, prohibitions against promoting or instigating social, racial, national or religious hatred and strife, banning of propaganda of social, racial, national, religious or linguistic supremacy), <http://www.constitution.ru/en/10003000-03.htm>.

"Total Burn-out of Lidice," [www.totalburnout.cz](http://www.un.org/Overview/rights.html). <http://www.un.org/Overview/rights.html>.

Willoughby, Ian, "Creator Explains Thinking Behind Controversial Lidice Web "Game,"" *Current Affairs* (September 6, 2006), <http://www.radio.cz/en/article/82899>.

Žodžio laisvė

Diskusijos klausimas

Ar demokratijoje turėtų būti leidžiami kurstytojiški pasisakymai?

Argumentai už:

1. Kurstytojiška kalba yra niekinga, bet tai nėra nusikaltimas. Nors tam tikri žodžiai žeidžia, jie yra tik žodžiai – jų sukeltas skausmas yra maža kaina už laisvę.
2. Tai kas teisėta, nebūtinai priimtina arba trokštama. Geresnis būdas kovoti su kurstančiais pasisakymais bei idėjomis yra skatinti laisvą žodį ir per jį kurti tokią visuomenę, kurioje mažėtų tokių pasisakymų.
3. Įstatymai, draudžiantys kurstytojiškus pasisakymus turės „grūdinimo“ efektą. Jeigu valdžia turi galią drausti išsireiškimus, tai tokių draudimų skaičius tik didės, nes visos valdžios priešinasi turimų galių mažinimui. Valdžiai turėtų būti leista kontroliuoti tik tai, ką žmonės gali daryti ir ko ne, bet ne tai, ką jie gali sakyti ar kuo tikėti.
4. Kad įstatymai būtų efektyvūs, jie turi veikti. Įstatymai, draudžiantys kurstytojiškus pasisakymus įtrauktų valdžią į nesibaigiančių „leidžiama“ ir „draudžiama“ sąrašo kūrimą, kuris būtų tuščias visuomenės pinigų ir pastangų švaistymas. Policija ir teismai galėtų panaudoti šį laiką geriau persekiodami ir bauddami veiksmu, o ne mintis.

Žodžio laisvė

Diskusijos klausimas

Ar demokratijoje turėtų būti leidžiami kurstytojiški pasisakymai?

Argumentai prieš:

1. Jokioje demokratijoje negalima absoliuti žodžio laisvė. laikydama nepriimtinais, valdžia derina žodžio laisvę su kitomis esminėmis demokratijos vertybėmis: pagarba ir tolerancija skirtingumui. Balansas sukuriamas įstatymais, kuriuos piliečiai demokratijoje gali visada pakeisti.
2. Baudimas už kurstytojiškus pasisakymus demokratijoje sukuria lygiavertę apsaugą visiems asmenims, padėdamas išvengti situacijos, kai tampama pavergtaisiais. Kai kurstytojiški pasisakymai yra nukreipti į silpnesnius arba į niekinamas grupes, jos kenčia ne tik dėl įžeidinėjimų bet ir dėl daugumos galios neturėjimo.
3. Vienkartinis kurstymas žodžiu gali būti daug veiksmingesnis už daugkartinę tolerancijos pasireiškimą. Kurstytojiškos kalbos „grūdinimo efektas“ demokratinės kalbos pozityviomis formomis neturėtų būti pervertintas.
4. Istorija parodė, kad žodžiais buvo įvardijami persekiojami asmenys arba grupės, ir kad laikui bėgant visuomenės nuomonė ar teisinis procesas įvyko, bet jau gali būti per vėlu. Įstatymai baudžiantys už kurstytojiškus pasisakymus, atskleidžia tikruosius visuomenės ketinimus.